

Medelpensioneringsålder och utträdesålder 2012

PENSIONS
MYNDIGHETEN

Medelpensioneringsålder och utträdesålder
Pensionsutveckling 2013-05-02
Hans Karlsson, Hans Olsson och Alexander Carneck

Medelpensioneringsålder och utträdesålder

Enligt regleringsbrevet för budgetåret 2013 ska Pensionsmyndigheten senast den 2 maj 2013 redovisa genomsnittsålder för uttag av pension.

Det finns flera olika sätt att definiera och beräkna genomsnittsålder för uttag av pension, ofta kallat faktisk pensionsålder. Pensionsålder kan definieras som den ålder då en person utträder ur arbetsmarknaden eller den ålder då en person beviljas eller börjar ta ut en pensionsförmån. Vi har valt att kalla det förstnämnda för *utträdesålder* och det sistnämnda för *pensioneringsålder*. Det kan ibland vara lämpligt att även betrakta sjukersättning som en pensionsförmån. Därmed blir det bättre överensstämmelse mellan utträdesålder och pensioneringsålder. En nedsatt arbetsförmåga av medicinska skäl som resulterar i sjukersättning är ett vanligt skäl till att en person i förtid lämnar arbetsmarknaden. Däremot är till exempel efterlevandepension inte av så stort intresse i detta sammanhang.

Pensionsmyndigheten publicerar varje år fyra mått för att belysa pensionering, dels förväntad utträdesålder och dels tre olika mått för så kallad medelpensioneringsålder. Medelpensioneringsålder I kan även kallas medelålder för uttag av ålderspension. Medelpensioneringsålder II inkluderar sjukersättning (från 30 års ålder). Medelpensioneringsålder III inkluderar också sjukersättning men den nedre åldersgränsen har satts till 50 år. Därmed är det bättre överensstämmelse med förväntad utträdesålder som också har denna åldersgräns.

Medelpensioneringsålder I har beräknats till 64,6, medelpensionsålder II till 62,8 och medelpensioneringsålder III till 64,0 för år 2012. Förändringarna från 2011 för medelpensioneringsålder I och III är små. Medelpensioneringsålder II har stigit något.

Utträdesåldern har preliminärt beräknats till 63,4 år för 2012, en liten uppgång jämfört med 2011. I avsnittet om utträdesålder redovisas även en beräkning över *debutåldern* i arbetslivet. Den genomsnittliga debutåldern har beräknats till 22,7 år 2012, även det en liten uppgång jämfört med 2011.

Medelpensioneringsålder

Definition

De tre olika måtten som gemensamt kallas medelpensioneringsålder är mått för genomsnittlig pensioneringsålder efter det att en justering har gjorts så att måtten inte påverkas av att olika födelseårgångar är olika stora. De som endast har premiepension betraktas inte som ålderspensionärer vid beräkningarna. De ålderspensionsförmåner som beaktas är således inkomstpension/tilläggs pension och garantipension. Lägsta möjliga ålder för uttag av ålderspension är 61 år men de allra flesta väljer än så länge att börja ta ut sin ålderspension vid 65 års ålder. Måtten påverkas också av hur många som väljer att vänta till efter 65 års ålder innan de påbörjar pensionsuttaget.

I måtten medelpensioneringsålder II och III ingår även sjukersättning. En persons pensioneringsålder definieras i dessa fall som den ålder då han eller hon får sjukersättning eller påbörjar sitt uttag av ålderspension och inte hade sjukersättning dessförinnan. Vid beräkningen väljs en nedre åldersgräns. Två åldersgränser tillämpas, 30 år respektive 50 år. Vid beräkningen bortses från dem som hade sjukersättning eller aktivitetsersättning dessförinnan. Sjuk- och aktivitetsersättning infördes 2003. För åren före 2003 ingår i stället förtidspension/sjukbidrag i måtten.

Personer som endast har avtalspension eller en privat pensionsförsäkring ingår inte i måtten. Det är först när de får ålderspension eller sjukersättning från socialförsäkringen som de betraktas som "pensionärer". Andra pensionsförmåner, som till exempel efterlevandepension, ingår inte i beräkningarna.

De olika måtten för medelpensioneringsålder mäter *inte* vid vilken tidpunkt personer slutar att förvärvsarbeta. Det är till exempel tillåtet att ta ut hel ålderspension och fortfarande förvärvsarbeta.

Både ålderspension och sjukersättning kan utges i olika nivåer, hel, $\frac{3}{4}$, halv och $\frac{1}{4}$. Övergångsvis finns också nivån $\frac{2}{3}$ för sjukersättning. Vid beräkningen över medelpensioneringsålder tas hänsyn till de olika nivåerna. Om en person får halv sjukersättning vid 55 års ålder betraktas detta som en "halv" pensionering. Om en person som tidigare har haft halv sjukersättning får hel sjukersättning vid till exempel 60 års ålder betraktas också detta som en halv pensionering.

Om en person med sjukersättning blir rehabiliterad och inte längre får sjukersättning betraktas detta i beräkningarna som en negativ pensionering. Om en person med ålderspension väljer att upphöra med pensionsuttaget betraktas detta i beräkningen också som en negativ pensionering.

Måtten för medelpensioneringsålder kan påverkas av regeländringar eller administrativa förändringar, till exempel ändrade genomströmningstider för pensionsärenden. I vissa situationer kan det dock vara olämpligt att låta måtten påverkas av en regeländring. Måtten bör belysa förändrade "pensioneringsbeteenden". En regeländring kan initialt eller under några övergångsår medföra att måtten påverkas på ett sätt som inte är önskvärt och ge orimliga resultat. I sådana fall kan de formler som används för att beräkna måtten behöva justeras.

År 2008 genomfördes flera regeländringar som påverkade sjukersättningen. Bland annat togs tidsbegränsad sjukersättning bort från och med 1 juli 2008. Övergångsregler medför att denna regeländring får successivt genomslag under några år. År 2008 och 2009 påverkades medelpensioneringsålder II och III påtagligt av detta när de beräknades med den metod som använts tidigare. Indragningar av tidsbegränsad sjukersättning har medfört att ovanligt många har "rehabiliterats" vilket i måtten har betraktats som negativa pensioneringar. De medelpensioneringsåldrar som räknades fram för framför allt 2009 med tidigare formler var av det skälet inte rimliga. Därför har definitionen av medelpensioneringsålder II och III förändrats. Från och med 2008 betraktas inte längre tidsbegränsad sjukersättning som "pension" när måtten beräknas.

Resultat

Medelpensioneringsålder I (medelålder för uttag av ålderspension)

	Kvinnor	Män	Kvinnor och män
1998	64,9	64,8	64,9
1999	64,9	64,7	64,8
2000	64,9	64,7	64,8
2001	64,9	64,8	64,8
2002	64,9	64,7	64,8
2003	64,9	64,8	64,8
2004	64,9	64,7	64,8
2005	64,8	64,7	64,8
2006	64,8	64,7	64,7
2007	64,7	64,5	64,6
2008	64,7	64,6	64,7
2009	64,7	64,6	64,6
2010	64,7	64,6	64,7
2011	64,7	64,6	64,6
2012	64,6	64,5	64,6

Medelpensioneringsålder I är något under 65 år, något högre för kvinnor än för män. Orsaken till att medelpensioneringsålder I är under 65 år är att det är vanligare med uttag före 65 års ålder än sent uttag av pension. Tidigt uttag är vanligare bland män än bland kvinnor.

Medelpensioneringsålder I har tidigare minskat, men efter 2006 kan man betrakta den som i stort sett konstant. Både antalet personer med tidigt uttag och antalet personer som senarelägger pensionsuttaget har ökat. Det har i stort sett tagit ut varandra.

Den tabell som följer visar hur stor andel i olika årskullar som beviljas ålderspension fördelat på vid vilken ålder uttaget påbörjas. Som framgår minskar andelen som påbörjar sitt pensionsuttag vid 65 år. Både andelen som påbörjar uttaget före 65 år och efter 65 år har ökat. Andelen som påbörjade uttaget vid 61 års ålder har dock minskat de senaste åren utom 2012 då andelen ökade igen.

När man tolkar tabellen bör man komma ihåg att ärendehandläggningen kan påverka resultatet, inte bara ålderspensionärernas önskemål. Den stora andelen som tog ut pension vid 66 års ålder för 1944 års födda beror troligen delvis på att det fanns ärendebalanser vid utgången av 2009 så att några fick sin ålderspension något senare än önskat.

Andel* som nybeviljats allmän pension i åldrarna 61–71 år, procent

Års- kull	Uttagsålder, år										
	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71
1938	3,6	2,3	2,3	2,1	77,3	4,1	3,2	0,8	0,3	0,3	0,1
1939	3,9	1,9	2,1	2,3	75,6	6,5	2,3	0,8	0,3	0,3	0,2
1940	3,0	2,1	2,5	3,1	75,9	5,0	2,6	0,8	0,4	0,5	0,2
1941	2,9	2,2	3,0	3,7	73,2	6,3	2,8	0,8	0,5	0,4	0,2
1942	3,4	2,9	3,4	3,9	70,9	6,2	3,4	1,2	0,5	0,4	
1943	4,0	3,1	3,6	5,3	66,5	7,1	4,4	1,2	0,4		
1944	4,7	3,4	4,8	5,9	63,3	7,9	4,0	1,2			
1945	5,1	4,2	5,3	6,1	61,8	7,2	4,1				
1946	6,1	4,8	5,5	6,8	59,7	6,9					
1947	6,4	4,7	6,1	7,5	56,6						
1948	6,1	5,0	6,7	7,9							
1949	5,9	5,4	6,8								
1950	5,7	5,3									
1951	6,1										

*Andelarna avser nya pensionärer i relation till möjliga pensionärer i december 2011. Åldrarna avser åldern 31 december aktuellt år som pensionären tog ut sin inkomstpension/garantipension

Nedanstående två tabeller visar motsvarande uppgifter fördelade på kvinnor och män. Som framgår är pensionsåldern rörligare för män än för kvinnor. Mellan 50 och 60 procent av männen tar ut ålderspension vid 65 års ålder. För kvinnor är det mellan 60 och 70 procent som tar ut ålderspensionen vid 65 års ålder. Dessa andelar har minskat kraftigt. För personer födda under åren 1938 – 1940 var det över 80 procent av kvinnorna och över 70 procent av männen som tog ut ålderspensionen vid 65 års ålder.

Det är fler kvinnor än män som har sjukersättning. För dem är 65 år den naturliga pensionsåldern. Det är också fler kvinnor än män som får garantipension. Garantipension kan inte utges före 65 års ålder och de som får garantipension vinner inte så mycket på att vänta till efter 65 år med att ta ut ålderspensionen.

Andel* som nybeviljats allmän pension i åldrarna 61–71 år, procent. Kvinnor

Års- kull	Uttagsålder, år										
	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71
1938	2,1	1,6	1,9	1,5	83,0	3,7	3,0	0,6	0,3	0,3	0,1
1939	2,3	1,3	1,7	1,9	81,5	5,8	2,1	0,7	0,2	0,3	0,2
1940	2,0	1,5	2,2	2,8	80,7	4,7	2,4	0,6	0,3	0,4	0,1
1941	1,9	1,7	2,6	3,2	78,5	5,8	2,5	0,6	0,4	0,3	0,1
1942	2,5	2,2	2,9	3,4	76,1	5,7	3,1	0,9	0,4	0,3	
1943	3,0	2,4	3,2	4,8	71,9	6,6	4,0	1,0	0,3		
1944	3,6	2,8	4,3	5,4	68,6	7,6	3,8	0,9			
1945	4,2	3,6	4,7	5,5	67,2	6,9	3,8				
1946	5,5	4,3	4,9	6,3	64,8	6,5					
1947	6,0	4,1	5,5	7,1	63,0						
1948	5,6	4,6	6,5	7,9							
1949	5,4	5,0	7,0								
1950	5,3	5,0									
1951	5,9										

*Andelarna avser nya pensionärer i relation till möjliga pensionärer i december 2011. Åldrarna avser åldern 31 december aktuellt år som pensionären tog ut sin inkomstpension/garantipension

Andel* som nybeviljats allmän pension i åldrarna 61–71 år, procent. Män

Års- kull	Uttagsålder, år										
	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71
1938	5,1	3,0	2,7	2,6	71,8	4,5	3,5	0,9	0,4	0,4	0,2
1939	5,5	2,4	2,5	2,8	70,0	7,0	2,5	0,9	0,4	0,4	0,3
1940	4,0	2,7	2,8	3,4	71,3	5,4	2,8	0,9	0,4	0,6	0,2
1941	3,9	2,7	3,3	4,1	68,2	6,7	3,0	1,1	0,6	0,6	0,3
1942	4,3	3,4	3,9	4,3	66,0	6,6	3,6	1,4	0,6	0,5	
1943	4,9	3,7	3,9	5,8	61,3	7,5	4,8	1,4	0,5		
1944	5,8	3,9	5,2	6,5	58,3	8,2	4,3	1,3			
1945	6,0	4,8	5,8	6,7	56,7	7,5	4,2				
1946	6,6	5,3	6,0	7,2	54,8	7,0					
1947	6,8	5,2	6,6	8,0	52,4						
1948	6,8	5,6	7,3	8,4							
1949	6,6	6,1	7,3								
1950	6,6	6,1									
1951	7,3										

*Andelarna avser nya pensionärer i relation till möjliga pensionärer i december 2011. Åldrarna avser åldern 31 december aktuellt år som pensionären tog ut sin inkomstpension/garantipension

Medelpensioneringsålder II (nedre åldersgräns 30 år)

	Kvinnor	Män	Kvinnor och män
1998	61,5	62,2	61,9
1999	60,9	61,9	61,4
2000	59,9	61,2	60,5
2001	59,4	61,1	60,2
2002	58,2	60,3	59,3
2003	59,2	61,3	60,3
2004	57,8	60,3	59,1
2005	59,3	61,3	60,3
2006	61,4	62,5	61,9
2007	61,3	62,3	61,8
2008 ¹	61,6	62,5	62,0
2009 ¹	62,0	62,5	62,2
2010 ¹	61,8	62,5	62,1
2011 ¹	62,3	62,7	62,5
2012 ¹	62,5	63,0	62,8

¹Exklusive tidsbegränsad sjukersättning från och med 2008.

Stor betydelse för hur medelpensioneringsålder II har utvecklats är förändringen av antalet nybeviljade förtidspensioner/sjukersättningar. Måttet påverkas också av åldersfördelningen bland dem som nybeviljas sjukersättning, hur många med sjukersättning som rehabiliteras, förändringar av andelen med hel eller partiell förmån samt hur många som väljer tidigt eller sent uttag av ålderspension. Som tidigare nämnts påverkas däremot måttet inte direkt av vid vilken tidpunkt personer slutar att förvärvsarbeta. Det är tillåtet att ta ut ålderspension, även hel ålderspension, och ändå förvärvsarbeta.

Trots att medelpensioneringsålder II i stor utsträckning speglar vad som händer inom sjukförsäkringen är måttet ändå av intresse för ålderspensionssystemet. Om antalet personer med sjukersättning i till exempel 40-årsåldern förändras kraftigt påverkas storleken på ålderspensionsavgifterna och inkomstindex och därmed avgiftstillgången, AP-fonden, pensionsskulden och balanstalet.

Antal nybeviljade förtidspensioner ökade mellan 1998 och 2004 vilket är det främsta skälet till att medelpensioneringsålder II minskade mellan dessa år. Den tillfälliga uppgången av medelpensioneringsåldern 2003 var en effekt av regeländringar. År 2005 och 2006 steg medelpensioneringsåldern vilket främst berodde på att antalet nybeviljade sjukersättningar minskade kraftigt dessa år.

Efter år 2006 har medelpensioneringsålder II stigit de flesta åren vilket främst beror på att antalet nybeviljade (icke tidsbegränsade) sjukersättningar har minskat. År 2012 steg dock medelpensioneringsålder II trots att antalet nybeviljade sjukersättningar också steg något.

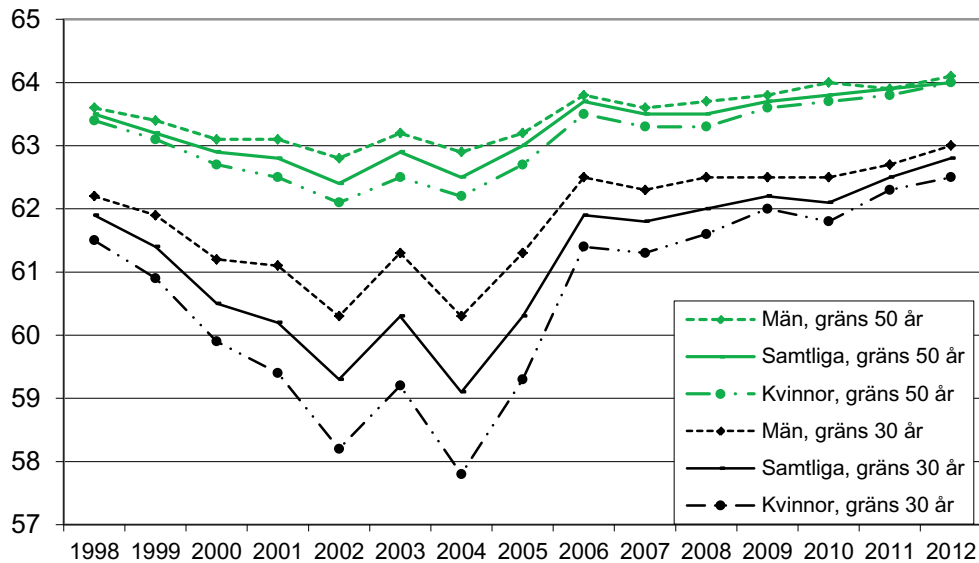
Medelpensioneringsålder III (nedre åldersgräns 50 år)

	Kvinnor	Män	Kvinnor och män
1998	63,4	63,6	63,5
1999	63,1	63,4	63,2
2000	62,7	63,1	62,9
2001	62,5	63,1	62,8
2002	62,1	62,8	62,4
2003	62,5	63,2	62,9
2004	62,2	62,9	62,5
2005	62,7	63,2	63,0
2006	63,5	63,8	63,7
2007	63,3	63,6	63,5
2008 ¹	63,3	63,7	63,5
2009 ¹	63,6	63,8	63,7
2010 ¹	63,7	64,0	63,8
2011 ¹	63,8	63,9	63,9
2012 ¹	64,0	64,1	64,0

¹Exklusive tidsbegränsad sjukersättning från och med 2008.

Medelpensioneringsålder III har stigit något de senaste åren. Utvecklingen överensstämmer relativt väl med utvecklingen om 30 år sätts som gräns men svängningarna är mindre. Detta framgår också av nedanstående diagram.

Medelpensioneringsålder II och III

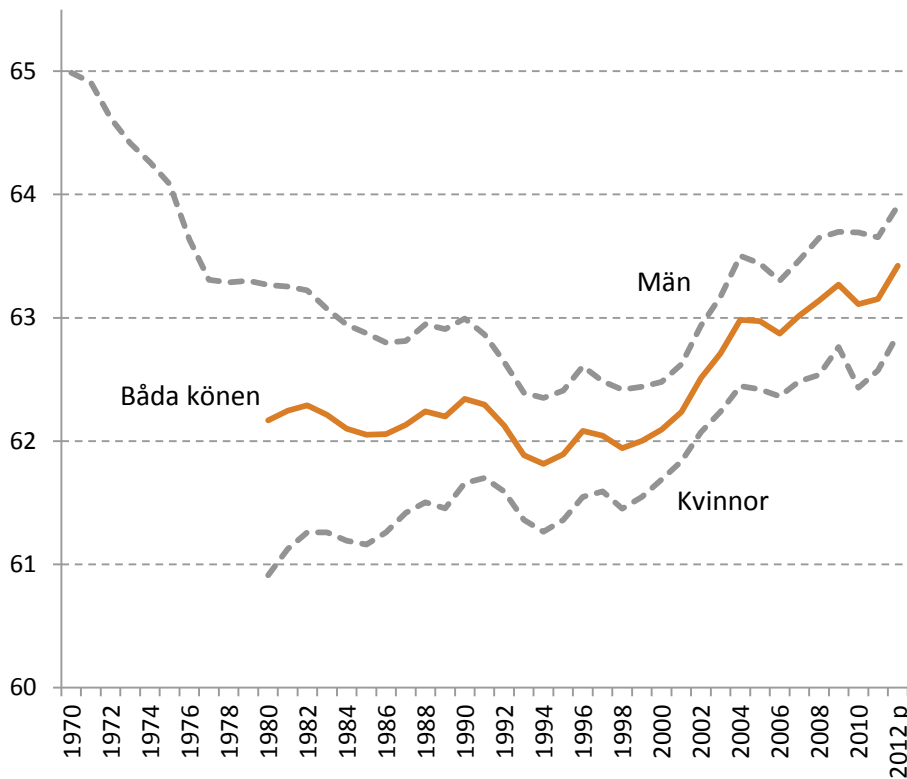

Utträdesåldern och debutåldern

Genomsnittsåldern då de förvärvsarbetande lämnar arbetslivet, givet att de hör till arbetskraften vid 50 års ålder, har för 2012 preliminärt beräknats till 63,4 år. Detta innebär en ökning med ca 0,2 år från 2011, och svackan 2010-2011 har övervunnits. Utträdesåldern 2012 är den högsta som uppmätts sedan början av 1980-talet. Skillnaden mellan mäns och kvinnors utträdesålder har sedan mitten av 1990-talet varit ungefär ett år. Se diagram 1.

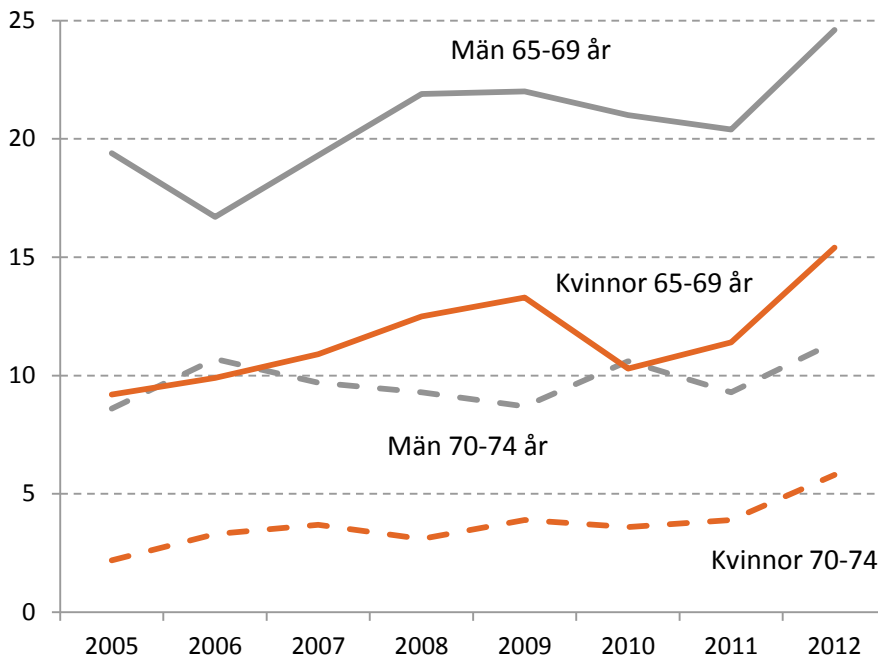
Utträdesåldern, som den här redovisas, ger en ögonblicksbild för året i fråga. Den anger den ålder då årets 50-åringar i genomsnitt lämnar arbetsmarknaden, förutsatt att de vid högre åldrar får samma arbetskraftsdeltagande som successivt äldre personer hade under *samma* år. 50-åringarna antas alltså, när de blir t.ex. 65 år, ha samma arbetskraftsdeltagande som dagens 65-åringar har. Utträdesåldern innehåller därmed ett slags prognosmoment, eller rättare sagt antagandet om ett ”fortvarighetstillstånd”, på liknande sätt som i befolkningsstatistikens förväntade återstående medellivslängd vid en viss ålder. Utträdesåldern beräknad på detta sätt kan kallas den *förväntade utträdesåldern*.

Diagram 1. Utträdesåldern för kvinnor och män

Källa: Bearbetningar av SCB:s arbetskraftsundersökningar (AKU).

Orsaken till uppgången i utträdesåldern 2012 var att arbetskraftsdeltagandet ökade markant i åldrarna över 65 år, för både kvinnor och män. Se diagram 2. Möjligen har det reformerade pensionssystemet inverkat på höjningen, med bl.a. dess regler om att pensionsrätt intjänas fullt ut i det reformerade systemet efter 65 års ålder. Vidare kan höjningen år 2003 av åldern för "avgångsskyldighet" från 65 till 67 år enligt lagen om anställningsskydd ha spelat viss roll. Dessa förändringar bör dock mest ha bidragit till ökningarna i åldern 65-69 år, knappast till de i åldern 70-74 år. I åldern 60-64 år, som är av stor betydelse för utträdesåldern, har ökningen i arbetskraftsdeltagandet varit betydligt mindre.

Diagram 2. Arbetskraftsdeltagande i procent av befolkningen

Källa: SCB:s arbetskraftsundersökningar (AKU).

Det ska påpekas att arbetstiderna i åldrarna över 65 år avsevärt kortare än i lägre åldrar. Överenskommen arbetstid år 2012, tim/vecka:

Kvinnor 55-64 år	35,6
Kvinnor 65-69 år	22,6
Kvinnor 70-74 år	14,0
Män 55-64 år	39,7
Män 65-69 år	27,8
Män 70-74 år	22,4

Arbetstiderna beaktas i de redovisade beräkningarna av utträdesåldern. En person med halv normalarbetstid (20 tim/vecka) räknas således som en halv arbetskraftsperson, etc. Denna justering drar givetvis ner utträdesåldern.

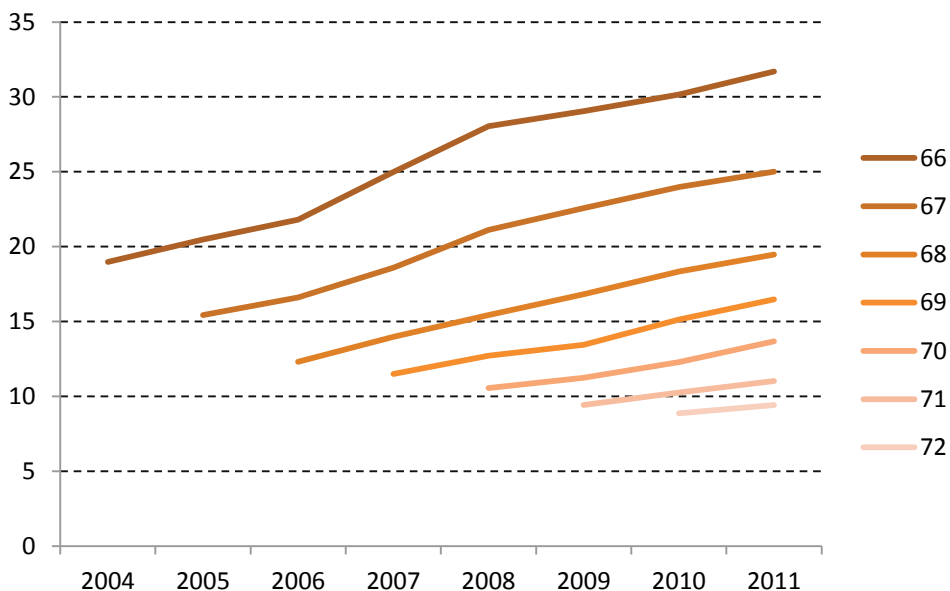
För att få en mer finkornig bild av arbetskraftsdeltagandet i högre åldrar kan man istället se till hur stor andel som under året tjänat in nya pensionsrätter genom arbete. Se diagram 3. Siffrorna är av flera skäl inte jämförbara med dem från AKU. För att registreras för att tjäna in pensionsrätt krävs att en person under året tjänat in mer än grundavdraget. Därutöver spelar det ingen roll hur mycket man arbetat. Om man under ett år arbetat heltid hela året och nästa år deltid under några månader räknas man fortfarande som en hel person i arbetskraftsdeltagandet (givet att man fortfarande tjänat in mer än grundavdraget). I AKU är det väsentligt annorlunda: det räcker med att en person någon gång under året har redovisat arbetskraftsdeltagande under AKU:s mätvecka, men AKU-måttet är ett viktat genomsnitt över hela året. En person kan därför komma in i arbetskraftsdeltagandet, men med mycket liten vikt. Dessutom avser åldern gällande intjänad pensionsrätt slutet av året medan AKU har åldern vid mättillfället.

Andelen i befolkningen med intjänad pensionsrätt är härigenom högre enligt den pensionsrättsbaserade statistiken, jämfört med arbetskraftsdeltagandet enligt AKU.

Pensionsrätt i det nya ålderspensionssystemet kan bara tjänas in för personer som är födda 1938 eller senare. Det är förklaringen till att det för de äldre åldrarna bara finns värden för några få år i diagram 3.

Tendensen är tydlig även i pensionsrättsstatistiken, arbetskraftsdeltagandet i åldern 65 år och däröver ökar relativt kraftigt. Ökningen var störst åren 2007-2008, men även under den efterföljande lågkonjunkturen skedde en viss uppgång. Bryter man ned resultaten på kön och län ökar förstås variansen i kurvorna men trenden är densamma.

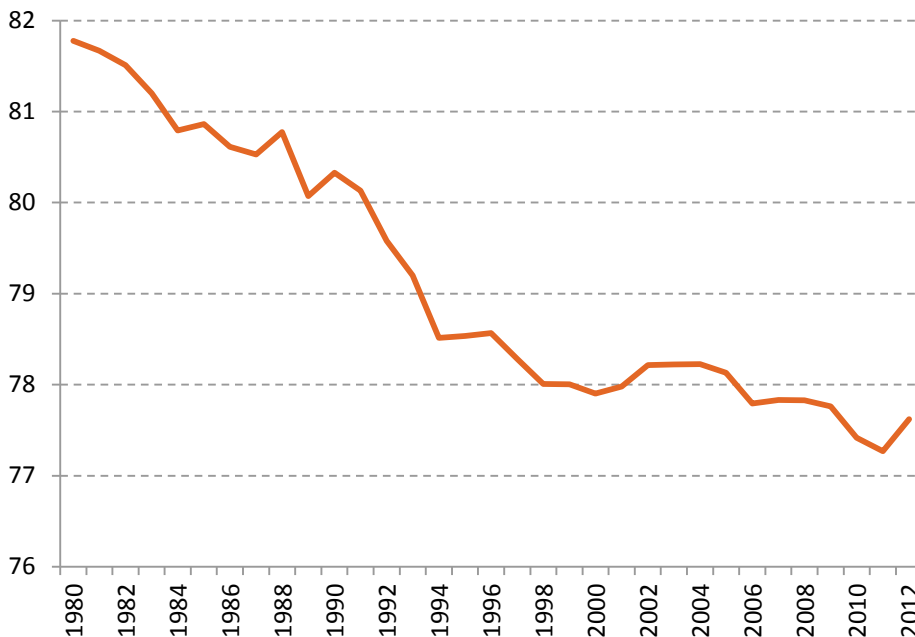
Diagram 3. Procent av åldersgruppen som under året tjänat in nya pensionsrätter, ålder vid slutet av året

Under senare år har – i Sverige och internationellt – utbildats en åsikt att utträdesåldern (liksom den formella pensionsåldern) bör öka i takt med utvecklingen av medellivslängden. Denna tanke präglar t.ex. Pensionsåldersutredningen nyss framlagda slutbetänkande. Någon logisk nödvändighet är detta inte, och det är inte alls vad som förevarit historiskt. Ökad medellivslängd är ett av utslagen av ökat ekonomiskt välstånd, och ett viktigt resultat av det ökade ekonomiska välståndet har varit att en växande del av livet används till mer fritid.

För närvarande är det dock, som bl.a. Pensionsåldersutredningen visar, angeläget att med ökat antal arbetstimmar möta den växande försörjningsbörda, i form av äldreomsorg m.m., som den stora 40-talistgenerationen kommer att utgöra inom ett par decennier.

Utträdesåldern satt i relation till medellivslängden har sedan länge sjunkit, vilket betyder att allt fler år på ålderdomen ägnas åt fritid, eller – naturligtvis i vissa fall – långvarig sjukdom. Se diagram 4.

Diagram 4. Utträdesåldern i procent av befolkningens medellivslängd

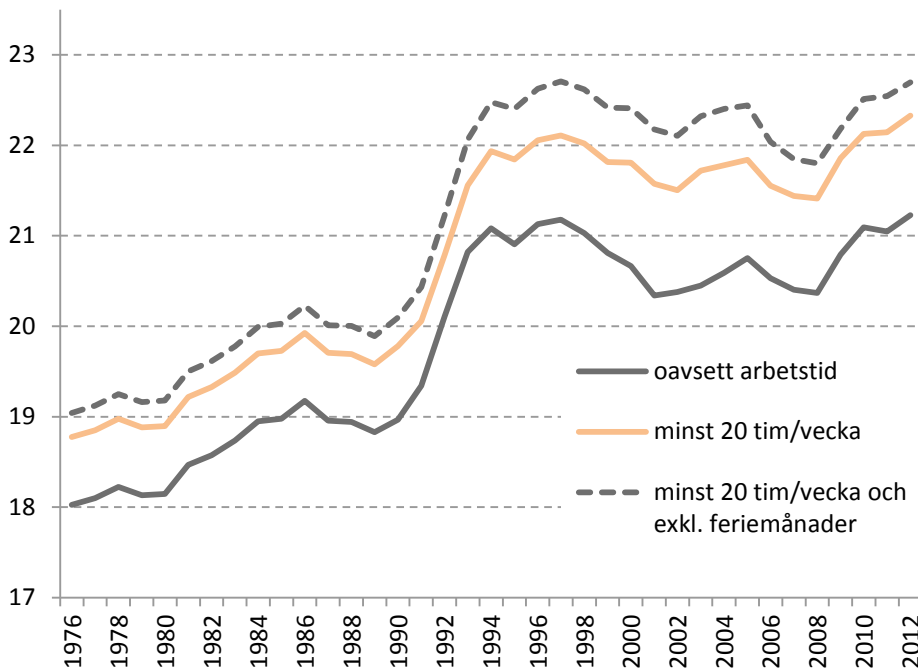
Källa: Pensionsåldersutredningen och Pensionsmyndigheten

Ökningen i relationen 2012 är till större delen resultat av den ökade utträdesålder som ovan redovisats, fast till någon del också av att medellivslängden för ovanlighetens skull samtidigt gick ned något.

Med tanke på de bekymmer om försörjningsbördan som Pensionsåldersutredningen aktualiserat är även åldern då arbetslivet börjar av betydelse. Åldern för debuten i arbetslivet är också viktig för hur stor inkomstrelaterad pension individen kan tjäna ihop under livet. Man bör dock ha i åtanke att för den enskilde individen ger det större effekt på pensionen att arbeta ett år extra i slutet av arbetslivet, givet att pensioneringen också skjuts upp, än i början. Pensionsmyndigheten har i sitt regleringsbrev fått i uppdrag att analysera debutålderns effekt på pensionssystemet.

Genomsnittsåldern för debuten i arbetslivet har för 2012 beräknats till 22,7 år. Det är tillsammans med 1997 den högsta debutålder som hittills uppmätts och den har stigit påtagligt sedan ett tillfälligt bottenläge år 2008. För att en person här ska anses ha stadigvarande debuterat skall arbetet avse minst 20 timmar per vecka och exklusive arbete under feriemånader (december-januari och juni-augusti). Om man beräknar debutåldern oavsett restriktioner på arbetstid blir den betydligt lägre, se diagram 5.

Diagram 5. Debutåldern i arbetslivet, båda könen

Källa: Bearbetningar av SCB:s arbetskraftsundersökningar (AKU).

Historiskt sett steg debutåldern framförallt som resultat av 90-talskrisen. Det hade då rått en extrem högkonjunktur i slutet av 1980-talet och nästan alla som ville ha arbete fick ett. En del unga hade börjat tycka att utbildning inte var så viktigt. Förvärvsarbetet växte i omfattning och det gällde inte bara deltidsarbete och feriearbete. Ungdomsarbetslösheten medförde en utbildningsboom av en kraft som knappast skulle ha utvecklats vid en mindre dramatisk ekonomisk kris. Det blev arbetsgivarnas marknad och nästan omöjligt att få arbete med bara grundskola i ryggen. Gymnasieskolan gjordes treårig för alla utbildningar. Andra åtgärder riktade sig till de något äldre, främst det s.k. kunskapslyftet. Med de stora svårigheterna att få arbete även efter gymnasiestudier blev det också naturligt att fler började studera på högskolenivå. Krisen gav alltså upphov till förändringar i utbildningssystemen som delvis initierades av önskemålet att bereda ungdomarna en meningsfull sysselsättning. Dessa förändringar har i stort blivit bestående. Arbetsgivarna har anpassat sig genom att höja utbildningskraven.

Arbetsmarknadskonjunkturerna har fortsatt att återspeglas i studerandet och i debutåldern även efter 1990-talskrisen. När konjunkturen förbättrades under åren fram till 2008 års finanskris, och det blev lättare att få jobb, skedde viss tillbakagång i debutåldern. Men efter den finanskrisen har debutåldern således stigit påtagligt.

Debutåldern är högre för kvinnor än för män, vilket speglar kvinnornas större studieintresse. Skillnaden har dock krympt något sedan de första åren på 2000-talet. Det kan anmärkas att debutåldern var högre för män än för kvinnor före 90-talskrisen.

Utgångspunkten för beräkningen¹ är personer som vid 40 års ålder finns med i arbetskraften, som sysselsatta eller som arbetslösa. Vid den åldern är väl över 90 procent med i arbetskraften, kvinnor i bara obetydligt lägre utsträckning än män. Beräkningen sker med hjälp av statistik över arbetskraftsdeltagandet under beräkningsåret i successivt lägre åldrar än 40 år. Debutåldern är den ålder då människor debuterar i arbetslivet *om det givna årets förvärvsmönster i olika åldrar förblir konstant*. Beräkningstekniken är en variant på metoden som används för att beräkna återstående medellivslängd i befolkningsstatistiken och för att beräkna utträdesåldern. Här tillämpas metoden så att säga ”baklänges”. Det finns vissa problem. I befolkningsstatistiken är död ett irreversibelt tillstånd, medan personer från ett år till ett annat både kan gå in i och gå ur arbetskraften. Det är en starkt förenklad genomsnittsbild av etableringsprocessen som används. Studerande kan exempelvis tidvis arbeta heltid och tidvis vara utanför arbetskraften. Då är det knappt meningsfullt att tala om en debutålder ens i det enskilda fallet – det kan bli flera debuter.

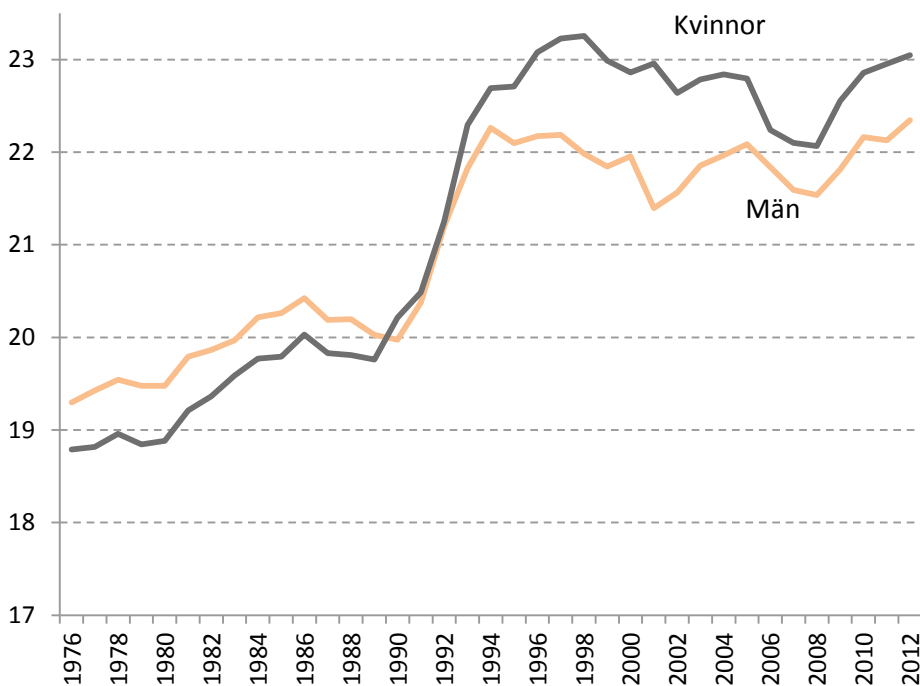
Det bör dock påpekas att en person som blir arbetslös efter att tidigare ha förvärvsarbetat stannar kvar i arbetskraften. Mer paradoxalt är kanske att själva debuten kan ske genom arbetslöshet. För att klassas som arbetslös krävs för det första att man inte var sysselsatt under den referensvecka som SCB frågar om. Utöver detta ska man bl.a. ha sökt arbete under de senaste fyra veckorna (referensveckan och tre veckor bakåt) och kunnat arbeta referensveckan eller börja inom 14 dagar från referensveckans slut.²

Även en föräldraledig eller sjukskriven person (med bakomliggande anställning) är kvar i arbetskraften. Personer som på grund av sjukdom får förtidspension (från 2003 sjuk- eller aktivitetsersättning) lämnar däremot arbetskraften, men de har i de flesta fall vid någon tidigare tidpunkt debuterat i arbetslivet. Personer som på heltid förtidspensionerats (motsvarande) har därför adderats till arbetskraften. De betraktas som etablerade; det är bara det att de redan har trätt ut från arbetslivet. Justeringen är inte helt obetydlig. Debutåldern blir 0,3 à 0,4 år högre än om justeringen inte görs.

¹ För en närmare beskrivning av beräkningsmetoden se ”Hur länge arbetar vi i Sverige?”, Försäkringskassan Analyser 2007:6, och ”Arbetslivets längd” Pensionsmyndigheten 2011-10-10.

² Mer om ungdomsarbetslösheten, se SCB:s ”Ungdomsarbetslöshet – jämförbarhet i statistiken mellan ett antal europeiska länder”, SCB Bakgrundsfakta 2013:1.

Diagram 6. Debutåldern i arbetslivet för kvinnor och män

Källa: Bearbetningar av SCB:s arbetskraftsundersökningar (AKU).

Beräkningarna av debutåldern baseras på samma slags data som använts av SCB för att beräkna *etableringsåldern*, ett mått som ofta citerats. En viktig skillnad i förhållande till de här gjorda debutåldersberäkningarna är att SCB använde andelen sysselsatta, inte andelen i arbetskraften. I arbetskraften ingår som nämnts även arbetslösa, och en kurva för sysselsättningen hamnar på en lägre nivå. Etableringsåldern var 27 år under 2009, således betydligt högre än den här beräknade debutåldern (se ovan). SCB har ett strängt krav på att etablering ska anses ha skett, nämligen den ålder när 75 procent av befolkningen är sysselsatt. Etableringsåldern påverkas relativt kraftigt av konjunktursvängningar. Sysselsättningsgraden växer med stigande ålder och når i 35-40-årsåldern sin i stort sett högsta nivå. Där ligger den sedan kvar fram till 50-årsåldern (då den åter börjar minska till följd av ökande förtidspensioneringar, m.m.). Nivån 75 procent nås någonstans i intervallet 25-29 år. Redan då har emellertid kurvan börjat bli ganska flack. Detta betyder att en liten förskjutning i kurvans nivå, t.ex. vid en konjunkturförändring, kan leda till stora förändringar i den ålder då 75-procentkriteriet skär kurvan. Som ett extremt exempel kan nämnas att etableringsåldern för kvinnor under det sysselsättningsmässigt dåliga året 1997 var hela 31 år och att den sedan sjunkit till i 27 år. Etableringsåldern visar på det stora ”utanförskap” som förekommer i ungdomsgrupperna. Från en annan synpunkt är dock kriteriet 75 procent högt valt. Inte i någon ålder når sysselsättningsgraden över 86-87 procent. Hade man satt etableringskravet så högt hade etableringsåldern faktiskt inte alls kunnat bestämmas. SCB:s beräkningar av *inträdesålder* har varit stabilare och gett lägre resultat. Där dras gränsen i stället vid 50 procents sysselsättningsgrad. Sålunda försedda med mått på utträdes- och debutålder är vi stadda att mäta arbetslivets längd. För 2012 har utträdesåldern beräknats till 63,4 år och debutåldern till 22,7 år. Skillnaden är 40,7 år, vilket skulle vara ett mått på arbetslivets längd. Man måste vara försiktig om man t.ex. i pensionssammanhang vill säga något om hur långt ett ”typiskt” arbetsliv är. Det är inte bara det att beräkningarna för utträdes- och debutåldrarna var för sig innehåller osäkerhetsmoment. Frågan är också för vilken

grupp personer beräkningen skall anses gälla. De som lämnar arbetslivet i dag började arbeta tidigare än ungdomarna gör nu, och har alltså haft ett längre arbetsliv. Hur länge ungdomarna kommer att arbeta är givetvis okänt. Vad beräkningen anger är arbetslivets längd i ett ”fortvarighetstillstånd”, där mönstren för både utträdet och inträdet förblir konstanta i ett långt framtidsperspektiv. Beräkningarna avser principiellt personer som är 15 år under beräkningsåret, och livet ut följer det genomsnittliga åldersmönster för in- och utträde som råder under det aktuella året. Det ska också påpekas att den mindre del av befolkningen som aldrig i någon signifikant omfattning etablerar sig på arbetsmarknaden inte ingår i skattningarna. Det genomsnittliga arbetslivet för befolkningen som helhet är därför något kortare. År 2010 var den genomsnittliga årsarbetstiden för de sysselsatta drygt 1 600 timmar. Arbetslivets längd kan således även uttryckas i timmar, det blir 65 000 timmar. Att beräkna hur långt arbetslivet *faktiskt* varit för generationer som avslutat sin förvärvsverksamma tid är en osäker hantering. De som år 2010 var 70 år gamla föddes 1940 och debuterade i många fall på arbetsmarknaden i senare halvan av 1950-talet, innan det fanns några arbetskraftsundersökningar. Och en del av dem har ännu inte slutat sitt arbetsliv.

Det finns flera undersökningar som kvantitativt visar att det förvärvsaktiva livet blivit kortare. Minskningen i livsarbetstid har mer än väl kompenseras av att varje generation har åstadkommit ett större produktionsvärde per arbetad timme än föregående generationer. Detta är en följd av stigande produktivitet, i sin tur resultat av förbättrad utbildning, teknisk utveckling m.m. I Socialförsäkringsboken från dåvarande Riksförsäkringsverket 2000 formulerades det så här: ”varje generation har vid 50 års ålder åstadkommit ett nästan lika stort produktionsvärde som den 15 år äldre generationen gjorde under hela sitt förvärvsverksamma liv.” Ekonomins tillväxtpotential har till en del tagits ut i ökad fritid – men bara till en mindre del.

De generationer som är födda i mitten av 1940-talet och senare kommer kanske att fortsätta att åstadkomma ett mindre antal livsarbetstimmar i förvärvsarbete än vad äldre generationer gjort. De som är födda på 1960-talet kommer troligen att arbeta mindre än 40-talisterna. Den förlängda genomsnittliga utbildningstiden är en viktig orsak. 60-talisterna har redan vid 35 års ålder tappat ca 2 arbetsår i förhållande till 40-talisterna. De skulle naturligtvis kunna återställa balansen genom att höja sin faktiska genomsnittliga utträdesålder med 2 år. Det reformerade allmänna pensionsystemet har konstruerats så, att de ekonomiska incitamenten för att arbeta längre är starkare än i det gamla folkpensions- och ATP-systemet. Samtidigt har emellertid avgångarna ur arbetskraften före 65 års ålder hittills skett i former – främst förtidspensionering av hälsoskäl – som inte har påtagligt reducerat ålderspensionen som inte gör det i det nya ålderspensionssystemet heller. Det är inte säkert att en höjning av den faktiska utträdesåldern med så mycket som 2 år sker spontant. Det återstår dock att se om Pensionsåldersutredningens förslag, om de blir verklighet, kan påverka detta.

Så här kan du nå oss om du vill veta mer

www.pensionsmyndigheten.se

Kundservice 0771-776 776

www.pensionsmyndigheten.se